

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Інформаційно-бібліографічний відділ

**ОСНОВОПОЛОЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ
МУЗИЧНОЇ КЛАСИКИ**

(до 180-річчя з дня народження М. В. Лисенка)

Київ, 2022

782(092)

Осн

Основоположник української музичної класики: літературний сценарій до 180-річчя від дня народження М. В. Лисенка / укладачі Л. П. Полозенко, Г. М. Полозенко. – К.: НУБіП України, 2022. – 10 с.

У постанові Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022 – 2023 роках визначено перелік ювілеїв відомих постатей нашої країни. Серед них і **Микола Васильович Лисенко** – автор опер, романсів, пісень, інструментальних творів, збирач і дослідник музичного фольклору.

Народився він 10 березня 1842 року в селі Гриньки Кременчуцького повіту Полтавської області. Батько Віталій Романович Лисенко – дворянин, офіцер, освічена людина з передовими поглядами на розвиток суспільства, досконало знав і любив літературу, народну творчість. Мати Ольга Єреміївна, уродженка поміщицького роду Луценків. Смольний інститут шляхетних дівчат, де вона навчалась, наклав свій відбиток на все подальше життя Ольги Єреміївни. Розмовляла вона тільки французькою мовою, вдома створювала таку атмосферу, яка не мала натяку на щось народне, українське. Ось як охарактеризував обстановку в їх будинку М. Старицький «...Зіткнулись два цілком протилежні і навіть ворожі впливи: з одного боку – французька мова, манери і аристократична манірність (мати і гувернантка), з другого боку – українська мова...пестоці і зайва простота манер...» А простота заключалась в простоті, зацікавлювала розум і фантазію дитини народними казками, піснями, іграми.

Протести матері були безсилі
Скільки б вона не прикладала сили –
Ріс впертий й наполегливий хлопчисько,
Любив українську пісню, мову та мистецтво.
(Любов Полозенко)

В цьому малого Миколу енергійно підтримувала, обожнюючи свого внука, бабуся (М. В. Булюбаш), а також його батько.

У 1852 році хлопця відвезли до Києва в пансіонат Вейля, а потім перевели до іншого схожого закладу француза Гедуена. У цьому пансіонаті музика займала не останнє місце.

Літні канікули Микола проводив у рідному селі, куди часто навідувався Михайло Старицький (троюрідний брат М. Лисенка). Після закінчення пансіонату Миколу віддають навчатись до Другої харківської гімназії. У 1859 році Микола Віталійович вступає на природничий факультет Харківського університету. Провчившись у ньому всього один рік, Лисенко разом із батьками переїздить до Києва. Навчання в цьому університеті, який вдало закінчує у 1865 році, він вдало поєднує із заняттям музикою, яка все більше і більше захоплює його творчу душу.

Працюючи на посаді мирового посередника у Таращанському повіті, Микола Лисенко збирав українські народні пісні та вивчав його етнографічну спадщину: це записи весільного обряду (текстом і музикою), у Переяславському повіті записує думи і пісні, які виконував кобзар О. Вересай.

Деякі джерела розповідають про те, як Лисенко закохався у бідну дівчину з одного села Переяславського повіту. Запросив її на побачення. Дівчина прийшла, але заховалась між деревами. Прийшов і Микола, та дівчина так і не вийшла до нього. Так і народилась до народної пісні його музика.

Ніч яка місячна, зоряна, ясна!
Видно, хоч голки збирай.
Вийди, кохана, працю зморена,
Хоч на хвилиночку в гай.

Сядем укупочці тут під калиною –
І над панами я пан!
Глянь, моя рибонько, – срібною хвилею
Стелиться полем туман.

Гай чарівний, ніби променем всипаний,
Чи загадався, чи спить:
Ген на стрункій та високій осичині
Листя пестливо тремтить.

Небо незміряне всипане зорями,
Що то за Божа краса!
Перлами ясними попід тополями
Грає краплиста роса.

Ти не лякайся, що ніженьки босії
Вмочиш в холодну росу:
Я тебе, вірна, аж до хатиньки
Сам на руках однесу.

Ти не лякайся, що змерзнеш, лебедонько,
Тепло – ні вітру, ні хмар...
Я пригорну тебе до свого серденька,
А воно палке, як жар.

Попрацювавши два роки на посаді мирового посередника, Микола Лисенко виїжджає до Лейпціга, щоб завершити музичну освіту. З 1867 по 1869 роки він навчається у Лейпцігській консерваторії. Навчаючись у Лейпцигу він приймає участь 25 грудня 1867 року у Празі у грандіозному Слов'янському концерті. Микола Лисенко виконував українські пісні у власній обробці для фортепіано, викликавши величезне захоплення серед слухачів. Також на цей виступ схвальними матеріалами відгукнулася газета «Narodni Listy», одну з рецензій на той концерт передрукував львівський журнал «Правда»:

«...Найкраще ж подобались українські пісні, покладені ним самим з великою пильністю і дотепністю. Лицарський дух мелодії запорізької і оригінальністю «козака» має для нас щось чаруючого і дивного. Ми б дуже бажали, щоб швидше знайшов пан Лисенко видавця, щоб надрукувати збірник українських пісень, то тим виданням зробив би справді велику послугу слов'янській літературі...»

Перебуваючи у Лейпцигу у 1868 році виходить перша збірка українських народних пісень, упорядкованих та гармонізованих Миколою Лисенком.

Українські народні пісні,
Прийшли до нас із давнини
У них історія наша звучить –
Не могли воно душу Лисенка не зачепить.
По українських селах їх шукав,
Зібравши їх, впорядкував,
Ще й музику створив, бо бажав
Щоб всі українці народні пісні свої знали,
Історію свою пам'ятали
Та рідну мову українську не забували.

У цьому ж році (1868) М. Лисенко написав свій перший значний твір «Заповіт» на слова Т. Г. Шевченка для соліста хору та фортепіану, з якого і починається новий етап розвитку української музичної культури.

З 1869 року М. Лисенко живе у Києві. Навколо композитора вирує тодішнє українське музичне і культурне життя міста. Він виступав з концертами як піаніст, організовував хори і концертував з ними в Києві та по всій Україні.

У 1873 році композитор поїхав на Хортицю, відвідав ті місця де раніше була Січ. Ось що він пише дружині в листі: «Бачив я старожитнє селище, де колись була Січ. Думи глибокі, безкраї будить у мене вся ця обстановка глуха, степова. Серце і розум поривається поринати у ту далеку, далеку старовину. Під впливом усього того зайдеш собі куди-небудь у безлюдний яр і Дніпро оддалеку видно. Ляжеш на посохлій траві степовій, задумаєшся – здається от-от з'явиться з гори козак на коні, в червонім жупані, добре озброєний, ждеш його і піснею викликаєш, і жалем доймаєш: нема, не іде...»

Образи волелюбних козаків-запорожців надихнули композитора на створення кантати «Б'ють пороги» (на текст поеми Тараса Шевченка «До Основ'яненка»)

Побувавши на Хортиці, побачивши, що там діється та завдяки гарному знанню творчості Т. Шевченка, Лисенко написав цілу кантату про Січ, про гетьманів, про нашу пісню, мову та рідну Україну.

Б'ють пороги, місяць сходить,
Як і перше сходив...
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!

Нема Січі, очерети
У Дніпра питають:
"Де то діти наші ділись,
Де вони гуляють?"
Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани,

Не покриють Україну
Червоні жупани!

Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...

Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине, -
Слава не поляже:

Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
Отде, люди, наша слава,
Слава України!

Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине —
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

У цій кантаті є звернення до того «...хто всім верховодив на Січі» (а це батько:

...Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!

У 1874 році Микола Лисенко приїхав у Петербург і влаштував концерти в яких демонстрував у хоровому виконанні кращі зразки українського музичного

фольклору. А, коли на початку 1875 року до Петербургу приїхав відомий український народний співак-кобзар Остап Вересай, композитор в усьому допомагав знаменитому землякові.

Перший виступ Остапа Вересая відбувся у Географічному товаристві. Тут виконавець співав українські народні пісні і думи. Поряд з ним був і Микола Лисенко.

У березні 1875 року в залі «Соляного Городка» (місці промислових і кустарних виставок), відбувся концерт слов'янської музики, організований Лисенком. Виконувались українські, російські, польські, сербські пісні, а також композиції організатора цього мистецького заходу. Ця подія мала вражаючий успіх. І добра слава про невичерпне багатство українського фольклору поширилась світом.

Збагачуючись передовими ідеями, переймаючись болями та радощами українського народу, усвідомлюючи прагнення його до свободи на основі неосяжних багатств народного музичного фольклору, Микола Лисенко заклав міцні підмурки для нової в історії світової музики української професійної музичної школи.

У 1868 – 1872 роках композитор пише музику до серії віршів Т. Г. Шевченка, які оспівують красу рідного краю та його природу: « Садок вишневий коло хати», «По діброві вітер виє» та інші.

По діброві вітер
Гуляє по
Край дороги гне тополю
До самого долу.
Стан високий, лист широкий
Марно зеленіє,
Кругом поле, як те море
Широке, синіє...

А також про нещасливі долі гарних дівчат:

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі.

Тільки дав мені бог
Красу – карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
х х х
Якби мені черевики,
То пішла б я на музики,
Горенько моє!
Черевиків немає,

А музика грає, грає,
Жалю завдає!

Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю,
Доленько моя!
Глянь на мене, чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!

Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках, —
Я світом нуджу.
Без розкоші, без любові
Зношу мої чорні брови,
У наймах зношу!

Микола Лисенко добре знав творчість нашого Пророка і був одним із найкращих інтерпритаторів «Кобзаря», на тексти якого він написав понад 80 вокальних творів різних жанрів.

З 1893 по 1897 р. М. Лисенко організовує хорові подорожі по Україні, всюди на цих концертах звучала музика до творів Т. Шевченка. Під час цих концертів особливим успіхом користувались такі твори як «Іван Підкова», «Іван Гус», «Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі» та інші.

Іван Підкова
Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося — осталися
Могили на полі...

Згодом, коли в 1911 році було 50 років з дня смерті Кобзаря Микола Лисенко розробив широку програму Шевченківських вечорів. Готуючись до урочистого концерту він написав кантату на слова В. Самойленка «До 50-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка. Її лейтмотивом стали слова: «Вічно житиме світлий образ народного співака, борця за свободу, він живе і вічно буде жити в серці народному».

На українському народному ґрунті М. Лисенко творить високохудожні композиції на Шевченківську тематику, народні опери: «Різдвяна ніч» (1910 р.), «Утоплена» (1883 р.).

Твори Івана Петровича Котляревського, класика нової української літератури, а це «Наталка Полтавка», «Енеїда», не залишились без уваги музичного митця. Лисенко також однойменні опери. У 1890 році написано оперу «Тарас Бульба» (Миколи Гоголя). У репертуарі композитора було багато

пісень на тексти творів І. Франка, М. Старицького, С. Руданського, Л. Українки, О. Маковея, М. Вороного.

Найвидатнішим серед них є гімн «Вічний революціонер» (на слова І. Франка).

Який був безпосереднім відгуком на події першої російської революції. Незабаром цей гімн, набувши великого поширення, став народною революційною піснею.

Вічний революціонер
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,—
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпionське ремесло
В гріб його ще не звело.

До окремих ліричних віршів Л. Українки М. Лисенко написав музику,

Не дивися на місяць весною, —
Ясний місяць наглядач цікавий,
Ясний місяць підслухач лукавий,
Бачив він тебе часто зі мною
І слова твої слухав колись.
Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивися на місяць весною.
Не дивись на березу плакучу, —
На березі журливеє віття
Нагадає тобі лихоліття,
Нагада тобі тугу пекучу,
Що збрatала обох нас колись.
Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивись на березу плакучу.

Потім слова цього вірша звучали в іншій музичній інтерпритації Івана Пустового та Леоніда Мазура.

Микола Віталійович Лисенко з властивими йому енергією та запалом, поринаючи у творчість, не забуває педагогічну, виконавчу та музично-громадську діяльність.

У 1904 році М. Лисенко відкриває першу в Україні музично-драматичну школу (з 1912 року імені М. В. Лисенка). Ця школа працювала в програмному режимі вищих мистецьких навчальних закладів. Тут діяв клас «Народного інструменту», що було новаторством у Російській імперії. Разом з Кошицем композитор організував у 1905 році музично-хорове товариство «Київський

Боян». У 1908-1911 роках Микола Віталійович заснував і був головою правління «Українського клубу».

Це ж стільки вміння, мудрості
Потрібно мати,
Щоб музично-драматичну школу заснувати.
Музично-хорове товариство
Організувати і ним керувати.
Та ще і музику до опер написати,
Фольклорно-пісенні зразки
Народної творчості обробляти.
(Полозенко Л. П.)

М. В. Лисенко вперше в українській музиці звернувся до інструментальних жанрів. Серед кращих його творів є симфонічна фантазія «Козак-шумка», «Українська сюїта», «Героїчне скерцо» та дві українські рапсодії для фортепіано і «Українська рапсодія» для скрипки і фортепіано.

Невтомний організатор, закоханий у свою справу, палкий і активний пропагандист української музичної культури М. Лисенко завжди ставив собі за мету відкривати громадськості невичерпні художні скарби українського народу.

Всі існуючі в українській музичній творчості жанри композитор сформував і збагатив їх, значно розвинув вітчизняну науку про народну музичну творчість.

Це він заклав підвалини вищої спеціальної музичної освіти в Україні.

Смерть Миколи Віталійовича Лисенка, яка сталася 6 листопада 1912 року, була непоправною втратою для української культури.

70 років на білім світі він прожив,
Та багато цінного для музичної
Культури він створив.
Тож пам'ятаймо і пишаймося частіш,
Адже такі як Лисенко – наш оберіг.
(Полозенко Л. П.)

Ім'я композитора носить Харківський театр опери та балету, Львівська консерваторія, Колонний зал Національної філармонії, Київська музична школа. Його ім'ям, в знак пошани до митця, названо вулиці багатьох міст та містечок України – Києва, Житомира, Львова, Тернополя, Вінниці, Дрогобича та інших.

Список використаної літератури.

1. Калита Л. В. Лисенко Микола Віталійович, (1842-1912) /Л. В. Калита // Видатні постаті України. – К.: МАУП, Книжкова палата України, 2004. – С. 494-499.
2. Лисенко Микола Віталійович /Упорядник Теремко Г. А. // Київщина із минулого в майбутнє. – К.: Вид. центр «Академія», 2022. – с. 45.
3. Носко Катерина. Микола Лисенко (1842 – 1912) // Діячі України. – К.: ТОВ «Вид-во Артбук», 2016. - с 116.